

Dr. sc. Mesud ŠADINLIJA

*Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i
međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu*

E-mail: mesud.sadinlija@gmail.com

Izvorni naučni rad/Original scientific article

UDK/UDC:94:355:355.4(497.6)“1992/1995“

355:355.4(497.6)“1992/1995“

DETERMINACIJA NEPRIJATELJA U DIREKTIVAMA GLAVNOG ŠTABA I VRHOVNE KOMANDE VOJSKE REPUBLIKE SRPSKE

Apstrakt: *Među brojnim otvorenim pitanjima savremene historiografije vezanim za raspad Jugoslavije i njegove posljedice, najviše sporenja još uvijek izazivaju pitanja vezana za postjugoslovenske ratove. I u pogledu rata u Bosni i Hercegovini vođenog od 1992. do 1995. drže se otvorenim sva bitna pitanja njegovih uzroka, karaktera i posljedica, pri čemu se često vrlo sporni interpretativni diskursi grade na osnovu pristupa zasnovanog na sužavanju skupa posmatranih historijskih fenomena. Nisu rijetki pokušaji da se suženim i selektivnim pristupom primjenjenim u identifikaciji ratujućih strana i njihovih međusobnih odnosa pokušavaju izgraditi i legitimizirati odgovarajuće partikularne interpretacije karaktera rata u Bosni i Hercegovini. U takvim situacijama najpouzdaniji metodološki pristup u okvirima historijske nauke je vraćanje fokusa sa nivoa interpretacije na historijske izvore, njihovu analizu, utvrđivanje vjerodostojnosti i relevantnosti za skup pitanja o kojima je riječ. U ovom radu posvetićemo pažnju direktivama Glavnog Štaba i Vrhovne komande Vojske Republike Srpske izdatim tokom 1992-1995. u dijelovima u kojima ovi dokumenti vrše identifikaciju i determinaciju neprijatelja.*

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, rat 1992-1995, agresija, Armija Republike Bosne i Hercegovine, Hrvatsko vijeće obrane, Vojska Republike Srpske, direktiva.*

DETERMINING THE IDENTITY OF THE ENEMY IN THE DIRECTIVES OF THE MAIN HEADQUARTERS AND THE HIGH COMMAND OF THE ARMY OF REPUBLIC OF SRPSKA

Abstract: *Among the numerous open questions of contemporary historiography regarding the breakdown of Yugoslavia and its consequences, the issues connected to the post-Yugoslav wars still cause the most disputes. Even in*

the case of the war in Bosnia and Herzegovina, waged from 1992 to 1995, all of the important questions concerning its causes, character and consequences, are still considered open, whereby the dubious interpretative discourses are often constructed on the basis of an approach which is founded on the narrowing of the jointly observed historical phenomena. The attempts to construct and legitimize the corresponding particular interpretations of the character of the war in Bosnia and Herzegovina through a narrow and selective approach applied in the identifications of the warring sides and their mutual relations are not rare. In such situations the most reliable methodological approach in the framework of historical science is to return the focus from the level of interpretation to the historical sources, their analysis, determining the authenticity and relevance for the collection of issues in question. In this work we will dedicate our attention to the directives of the Main Headquarters and the High Command of the Army of Republic of Srpska issued during 1992-1995 in those parts in which these documents perform the identification and determination of the enemy.

Key words: *Bosnia and Herzegovina, war 1992-1995, aggression, the Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina, Croat Defence Council, the Army of the Republic of Srpska, directive.*

Uvod

Među brojnim otvorenim pitanjima savremene historiografije vezanim za raspad Jugoslavije i njegove posljedice, najviše sporenja još uvijek izazivaju pitanja vezana za postjugoslovenske ratove, za njihove uzroke, karakter i posljedice. I u pogledu rata u Bosni i Hercegovini vođenog od 1992. do 1995. drže se otvorenim sva bitna pitanja iz navedenog spektra, pri čemu se često vrlo sporni interpretativni diskursi grade na osnovu pristupa zasnovanog na sužavanju skupa posmatranih historijskih fenomena po vremenu, prostoru, akterima, ili bilo kojem drugom aspektu bitnom za razumijevanje cjeline zbivanja.¹ Nisu rijetki pokušaji da se ovako suženim i selektivnim pristupom primjenjenim u identifikaciji ratujućih strana i njihovih međusobnih odnosa pokušavaju izgraditi i legitimizirati odgovarajuće partikularne interpretacije karaktera rata u Bosni i Hercegovini.

U takvim situacijama najpouzdaniji metodološki pristup u okvirima historijske nauke je vraćanje fokusa sa nivoa interpretacije na historijske izvore, njihovu analizu, utvrđivanje vjerodostojnosti i relevantnosti za skup pitanja o kojima je riječ. U ovom radu posvetićemo pažnju direktivama Glavnog Štaba i Vrhovne komande Vojske Republike Srpske izdatim tokom 1992-1995. u dijelovima u kojima ovi dokumenti vrše identifikaciju i determinaciju neprijatelja.

¹ Često se ova intencija vrlo jasno iskazuje i u naslovima radova i knjiga: „Rat u Bosanskoj Posavini...“, „Rat u srednjoj Bosni...“, „Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini...“, „Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni...“, i slično.

Polazeći od značaja direktiva kao borbenih dokumenata posebne vrste i težine, kao i hijerarhijske pozicije njihovih potpisnika, a bez obzira na činjenicu da se radi o dokumentima samo jedne od ratujućih strana, smatramo da je ovakav uvid od koristi u ograničavanju prostora za proizvoljne interpretacije bitnih pitanja o kojima je riječ.

Direktiva je borbeni dokument, vrsta zapovjesti koju izdaje vrhovna komanda i visoke komande i štabovi oružanih snaga, obično komande armija i viših jedinica. Izdaje se na duži vremenski period i njom se regulišu sva značajna pitanja vezana za pripremu i izvođenje borbenih dejstava, daju smjernice jedinicama za dejstvo na određenim odvojenim pravcima i u pozadini protivnika. U dokumentima ove vrste zadaci se postavljaju sa manje detalja, a više naglašava cilj dejstva, opći zadatak jedinica i zamisao komandanta.² Kao i svaka zapovjest, direktiva sadrži kao obavezni element podatke o neprijatelju, o njegovoj jačini i sastavu, namjerama, ciljevima i mogućnostima, vjerovatnim pravcima dejstva njegovih glavnih i pomoćnih snaga, i druge podatke kojima se bliže određuje sam neprijatelj, njegove snage i njihovo moguće djelovanje u periodu na koji se dokument odnosi.

Determinacija neprijatelja u borbenim dokumentima JNA

Tokom 1991. godine, u vrijeme eskalacije rata u Hrvatskoj, ratni požar još uvijek nije bio zapaljen u Bosni i Hercegovini. Takvo stanje je vidljivo u borbenim dokumentima JNA, kako u pogledu determinacije neprijatelja, tako i u određenjima političkih ciljeva ratnih dejstava. U direktivi komandanta 1. vojne oblasti, koja je bila strategijska grupacija oružanih snaga SFRJ čija je zona odgovornosti pokrivala većinu teritorije Bosne i Hercegovine, koja se odnosila na operaciju u Slavoniji i bila datirana 19. septembra, definicija neprijatelja je jasna i nedvosmislena: „paravojne formacije RH“. Politički ciljevi ratnih dejstava definisani su formulacijama: „Obezbediti da svaki borac i starešina shvati da se radi o sudbini i očuvanju Jugoslavije u granicama za koje se izjašnjavaju njeni narodi.... Energično suzbijati negativne efekte ustaške fašisoidne propagande... Narodu objašnjavati da smo i u misiji oslobađanja i sprečavanja daljeg jačanja fašizma...“³

U „Direktivi o upotrebi Oružanih snaga u narednom periodu“, izdatoj od strane saveznog sekretara za narodnu odbranu armijskog generala Veljka Kadijevića 10. decembra 1991. godine, definicija neprijatelja je ostala nepromijenjena i izražena je kroz ocjenu da su „...u proteklom periodu oružane snage Republike Hrvatske, i pored brojnog i organizacionog narastanja, pretrpele velike gubitke na čitavom frontu, naročito posle pada Vukovara, što je znatno uticalo na razvoj događaja na političkom planu.“ Na osnovu ocjena o nepovratnoj internacionalizaciji

² *Vojna enciklopedija* (drugo izdanje), VIZ, Beograd 1971, 449.

³ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia - Sudski spisi: <http://icr.icty.org/> (dalje: ICTY), Komanda 1. VO, *Direktiva (izvod) komandanta 1. VO za operacije u Slavoniji*, Str.pov.broj: 5089, 19.09.1991.

jugoslovenske krize, iskazana su očekivanja povećanog uticaja međunarodne zajednice, pa je jugoslovenski vojni vrh očuvanje borbene gotovosti JNA i jugoslovenskih oružanih snaga smatrao ključnim zadatkom u pogledu realizacije krajnjih ciljeva rata: „zaštitu srpskog stanovništva, mirno razrešenja jugoslovenske krize i stvaranje uslova za očuvanje Jugoslavije za one narode koji žele da u njoj žive“.⁴

Mada je vidljivo da u navedenim direktivama iz 1991. determinacija neprijatelja ne sadrži elemente koji se mogu dovesti u vezu sa teritorijom Bosne i Hercegovine, u drugim dokumentima JNA već od početka 1992. mogu se naći naznake postepene promjene tog stanja. Na dan stupanja na snagu primirja u Hrvatskoj, nazvanog sarajevskim po mjestu potpisivanja, 3. januara 1992. godine, komanda banjalučkog 5. korpusa JNA je svojim jedinicama poslala informaciju u kojoj se kaže da njihov aktuelni zadatak „predstavlja borba protiv secesionizma i fašizma, zatim održavanje mostobrana koji drži naš korpus i širenje prostora sa pretežno etnički čistim stanovništvom koje želi da živi u zajedničkoj domovini“. U nastavku dokumenta u odnosu na Bosnu i Hercegovinu rečeno je da „naše jedinice imaju zadatak da spreče prenošenje nacionalnih sukoba na prostoru Bosne i Hercegovine, a posebno da onemogućimo da se stanovništvo Muslimanske narodnosti poveže sa ustaškim i izdajničkim snagama iz Hrvatske“.⁵ Početkom marta, nakon provedenog referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovine, Komanda 2. VO je procjenjivala političko-bezbjednosnu situacija na teritoriji Bosne i Hercegovine,⁶ i procijenila je kao veoma složenu, s tendencijom daljeg pogoršavanja i prerastanja u međunacionalni sukob širih razmjera. Navedeno je kako „nacional-separatističkim snagama“ ne odgovara prisustvo JNA i da su one svoje aktivnosti usmjerile na njenu diskreditaciju, što se smatralo znakom postojanja realnih mogućnosti za intenziviranje svih oblika napada na njene pripadnike.⁷

Determinacija neprijatelja u direktivama VRS-a

Krajem marta i početkom aprila složeno političko stanje u Bosni i Hercegovini kulminiralo je u krizu obilježenu sve češćim oružanim incidentima, što je nakon njenog međunarodnog priznanja, naglo dobivajući na intenzitetu primjenjene oružane sile i zahvatajući sve veću teritoriju, preraslo u oružani sukob koji je po karakteru predstavljao nesumnjivo agresivni rat protiv suvereniteta

4 ICTY, SSNO, GŠ OS SFRJ, *Direktiva o upotrebi Oružanih snaga u narednom periodu*, Str.pov.broj: 2256-1, 10.12.1991.

5 ICTY, Komanda 5. korpusa, *Informacija*, Pov.broj: 14-3, 03.01.1992.

6 Druga (2). vojna oblast JNA je strategijska grupacija formirana početkom januara 1992. nakon povlačenja snaga 5. VO sa većeg dijela teritorije Hrvatske. Sjedište komande ove vojne oblasti bilo je u Sarajevu, a za komandanta je postavljen general Milutin Kukanjac. ICTY, Komanda 2. VO, *Referat o stanju borbene gotovosti komandi, jedinica i ustanova 2. vojne oblasti*, Str. pov.broj: 09/63-26, 23.01.1992. godine.

7 ICTY, Komanda 2. VO, *Naređenje*, Str.pov.broj: 09/63-56, 07.03.1992.

i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine. Ovdje se nećemo detaljnije baviti ovim događajima, odnosom i aktivnostima komandi i jedinica JNA, kao ni srpskih dobrovoljačkih jedinica i jedinica tzv. srpske TO ukomponovanih u njen borbeni poredak i objedinjenih u njenom sistemu komandovanja i kontrole, u ovom periodu.⁸ Polovinom maja donesene su formalne odluke o transformaciji snaga JNA na teritoriji Bosne i Hercegovine, većim dijelom iz sastava 2. i malim dijelom iz sastava 4. vojne oblasti, u Vojsku Srpske Republike Bosne i Hercegovine (VSRBiH). Aktivnosti na realizaciji ovih odluka uglavnom su dovršene do sredine juna.⁹

U prvoj direktivi koju je 6. juna 1992. izdao Glavni štab Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine (GŠVSRBiH), sa potpisom generala Ratka Mladića, nema ideoloških floskula o fašizmu, protiv koga se ova vojska navodno bori, i jugoslovenstvu, za koje se bori. Upotrebljen je opći pojam neprijatelj, bez diferenciranja po etničkom, formacijskom ili državnom određenju. Za tako naznačenog neprijatelja kaže se da je krenuo u opću ofanzivu na Sarajevo, s ciljem deblokade grada, kao i s ciljem ovladavanja komunikacijom Sarajevo - Sokolac - Zvornik. U odnosu na ovo pred VSRBiH je postavljen zadatak da „ofanzivnim dejstvima sa ograničenim ciljem popravi operativno taktički položaj na širem prostoru Sarajeva, sjevernoj i istočnoj Bosni...“¹⁰ Direktiva i iz nje proizašli konkretni zadaci jedinicama odnosili su se u ovoj fazi prioritarno na realizaciju srpskih strateških ciljeva na prostoru Sarajeva, Posavine i Podrinja.¹¹

Direktiva GŠVSRBiH od 23. juna 1992. odnosila se na ovladavanje teritorijom u srednjem toku rijeke Drine, i u dijelu posvećenom neprijatelju dat je opis njegovih aktivnosti u periodu koji je prethodio direktivi, kao i sažetak „taktike muslimanskih “Zelenih beretki”“. U ovoj direktivi njeni tvorcii su načinili prve korake u odmicanju od početne političke suzdržanosti i počeli uvoditi karakteristične nacionalno-ideološke floskule, poput tvrdnje da „neprijatelj održava tzv. „zelenu magistralu“ od Sandžaka preko Ustiprača, Žepe, Podžepnja, Milačevića, Konjević polja i Cerske, ka Spreči, čime razdvaja srpski narod Romanije i Birača od Srba u dolini Drine“.¹²

U direktivi GŠVSRBiH izdatoj 22. jula 1992. povodom zaključenja primirja koje je prethodilo održavanju Londonske konferencije, prvi put se u

8 Šire o odnosu JNA prema Bosni i Hercegovini i njenim aktivnostima od kraja 1991. do transformacije 2. vojne oblasti JNA u Vojsku Srpske Republike Bosne i Hercegovine u: Mesud Šadinlija, *Između pravde i realpolitike: odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini 1992-1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2018, 48-65.

9 Danko Borojević i Dragi Ivić, *Vojska Republike Srpske: 12. maj 1992 – 31. decembar 2005*, Srpski ratni veterani opštine Čukarica, Beograd 2014, 45-50.

10 ICTY, Glavni štab VSRBiH, *Direktiva za dalja dejstva*, Str.pov.broj: 02/5-22, 06.06.1992.

11 *Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Broj: 02-130/92, 12. maja 1992. godine, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 22, 26. novembar 1993, 866.

12 ICTY, Glavni štab VSRBiH, *Širenje koridora između Romanije i Semberije i oslobađanje komunikacija u srednjem toku Drine, direktiva*, Str.pov.broj: 02/5-35, 23.06.1992.

Determinacija neprijatelja u direktivama Glavnog štaba i Vrhovne komande Vojske Republike Srpske

dokumentu ove vrste pojavljuju izravne ocjene stepena ostvarenja političkih i vojnih ciljeva rata. Kaže se da je potpisanim primirjem i borbenim uspjesima srpske vojske zaokružena teritorijalna cjelina Srpske Republike Bosne i Hercegovine i da su ovladavanjem značajnim komunikacijama „ostvarili vjekovne težnje o povezanosti srpskog naroda iz Bosne i Hercegovine i Srpske Republike Krajina sa matičnom zemljom - Srbijom“.¹³

Zanimljiva je, i nikako bez značaja, činjenica da se u ovoj direktivi protokolisanoj 22. jula 1992. takođe prvi put od početka rata pominje hrvatska komponenta na ratištu, i to u stavu koji kao srpski uspjeh navodi to što je dokazano „da su oružane snage Hrvatske jedan od agresora na ovom prostoru“. Snage HVO-a i politički predstavnici Hrvatske zajednice Herceg-Bosna uopće se ne pominju. U dijelu u kojem dokument detaljno govori o neprijatelju, njegovoj strategiji, namjerama i ciljevima jasno je i nedvosmisleno ukazano na koga se zaista misli: „I pored svih povoljnosti po nas na međunarodnom planu, na prostoru Bosne i Hercegovine smo suočeni sa surovom i nerazumnom politikom tzv. Predsjedništva Bosne i Hercegovine na čelu sa njegovim predsjednikom Alijom Izetbegovićem. Njegov pomračenje um vidi samo dva rješenja krize i to:

1. Svim raspoloživim sredstvima, uglavnom narušavanjem primirja, incidentima, masakrima srpskog pa i svog naroda i najčešće lažima izazvati stranu vojnu intervenciju u Bosni i Hercegovini, i
2. ako do te intervencije ne dođe, što je malo vjerovatno, onda, po metodama „džihada“, poginuti do posljednjeg Muslimana.“¹⁴

Iz navedenog je jasno koga je srpska vojna komanda u julu 1992. smatrala neprijateljem u Bosni i Hercegovini, a da ne bi bilo nikakve sumnje u pogledu njegovog etničkog i vjerskog određenja istaknute su „metode džihada“ kojima je navodno Izetbegović namjeravao provesti „surovu koncepciju samouništenja“.

Nepune dvije sedmice kasnije, srpska komanda je reagovala na neke važne vojno-političke promjene u Bosni i Hercegovini i međunarodnom okruženju, među kojima se, osim iščekivanja Londonske konferencije, po značaju izdvojilo potpisivanje Sporazuma o saradnji i prijateljstvu između Republike Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske u Zagrebu 21. jula 1992. godine.¹⁵ Direktiva

13 ICTY, Glavni štab VSRBiH, *Naredne aktivnosti Vojske Srpske Republike BiH, direktiva*, Str.pov. broj: 02/5-72, 22.07.1992.

14 *Isto*.

15 Sporazum je sadržavao načela budućeg državnog uređenja Bosne i Hercegovine, odredbe o uključivanju HVO-a u jedinstvene Oružane snage RBiH, kao i međusobnu obavezu za nastavak saradnje i koordinacije odbrambenih aktivnosti u graničnim zonama između Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske. Potpisnici su se sporazumjeli da će, u slučaju da naponi međunarodne zajednice u zaustavljanju agresije ostanu bezuspješni, razmotriti i preduzeti sve potrebne oblike šire saradnje na vojnom polju i usklađivanje vojnih operacija radi definitivnog odbijanja opasnosti koja im prijete. „Republika Bosna i Hercegovina i Republika Hrvatska: Sporazum o prijateljstvu i suradnji (Zagreb, 21.7.1992)“, Miroslav Tuđman i Ivan Bilić, *Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991–1995*, Zagreb 2005, 122-124.

GŠVSRBiH izdata 3. augusta, kodirana imenom „BOSNA-92“, izričito se poziva na „sklapanje sporazuma između Tuđmana i Alije Izetbegovića“, čija je navodna posljedica sve češće kršenje dogovorenog primirja. U pogledu determinacije neprijatelja navedeno je da su njegove glavne snage „grupisane su u centralnoj Bosni na prostoru Tuzla, Zavidovići, Zenica, Travnik, Bugojno, Visoko, Olovo i Kladanj kao i na prostoru j/i Slavonije (Slavonski Brod, Đakovo, Županja) i u širem rejonu Dubrovačke župe“. Iznesena je procjena da je cilj dejstava tako definisanog neprijatelja „da se koncentričnim udarom djela snaga na pogodnim pravcima deblokira Sarajevo, uz istovremeno angažovanje dela snaga od Zavidovića ka Doboju i od Tuzle ka Brčkom i Zvorniku, radi presjecanja koridora u Posavini i istočnoj Bosni.“ Osim navedenog, kao pretpostavljeni cilj neprijatelja notirano je stvaranje povoljnijih pozicija za pregovore na predstojećoj konferenciji i da se eventualno međunarodna zajednica dovede u poziciju da interveniše „na strani Hrvatsko-Muslimanske koalicije.“¹⁶

Ova hrvatsko-muslimanska koalicija, kako se u cjelini determinira neprijatelj u sadržaju direktive, po svom sastavu, sudeći prema navedenim mjestima grupisanja glavnih snaga, i dalje podrazumijeva snage Armije Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH) u Bosni i Hercegovini, te snage Hrvatske vojske u pograničnim dijelovima. Strukture HVO-a se i dalje ne pominju niti nominalno, niti po lokacijama grupisanja njihovih snaga.

Nakon što je predstavljen novi koncept traganja za mirovnim rješenjem za Bosnu i Hercegovinu na osnovi Vens-Ovenovog mirovnog plana i nakon što je polovinom novembra i Savjet bezbjednosti UN-a podržao ovaj mirovni plan, u direktivi izdatoj 19. novembra 1992. Glavni Štab Vojske Republike Srpske (GŠVRS),¹⁷ neprijatelja i njegovu odgovornost za navodno nepoštovanja dogovorenog primirja u Bosni i Hercegovini definiše na sljedeći način.

Optužuje se Hrvatska vojska da preduzima „široke ofanzivne akcije u Hercegovini, Posavini i centralnoj Bosni uz intenzivnu i masovnu vatrenu podršku sa teritorija Države Hrvatske“, a zatim daju predviđanja da bi se sve snage hrvatske regularne vojske na prostorima Bosne i Hercegovine mogle staviti pod jedinstvenu komandu Glavnog štaba Oružanih snaga RBiH. Na taj način bi bilo legalizovano djelovanje Hrvatske vojske „a mogućnosti dotura oružja, municije, ljudstva i drugog, neprijateljima srpskog naroda bi se otvorile do neslučenih razmjera, bez mogućnosti da to dokažemo svijetu“. U ovom dokumentu, dakle prvi put 19. novembra 1992. godine u jednoj direktivi VRS-a, pominje se HVO u determinaciji neprijatelja. Kaže se da su „Muslimanske oružane snage i snage HVO dobrim dijelom razbijene kao krupne vojne formacije, posebno poslije međusobnih oružanih sukoba u centralnoj Bosni“. Međutim, procjenjivali su da

16 ICTY, Glavni štab VSRBiH, *Direktiva za dalja dejstva op.br. 3*, Str.pov.broj: 02/5-92, 03.08.1992.

17 Tokom augusta 1992. u upotrebu je uveden naziv Republika Srpska, pa je sljedstveno tome i naziv vojske promijenjen u Vojska Republike Srpske. Predrag Lozo, *Vojska Republike Srpske, Republika Srpska u odbrambeno-otadžbinskom rata: istorijski pregled* (2. izmjenjeno izdanje), Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica, Banja Luka 2018, 79-104.

se na borbeni potencijal ovih formacija trebalo i dalje računati jer su još uvijek imali Srbe kao zajedničke neprijatelje i regularnu Hrvatsku vojsku kao kohezioni faktor.¹⁸ Među ciljevima koji su postavljeni pred VRS, a koji nisu bili realizovani u odnosu na prethodnu direktivu, navedeno je da nisu oslobođeni gradovi Gradačac, Maglaj, Bugojno i Orašje, da nije značajnije proširen koridor kroz Posavinu, nisu u potpunosti razbijene snage ARBiH u širem rejonu Goražda, Žepe, Srebrenice i Cerske, da Hercegovački korpus VRS nije izbio na lijevu obalu Neretve i da nije ostvaren izlazak na more.¹⁹

Optužbe o prisustvu jedinica HV-a bile su u dobroj mjeri pretjerane, a odnos ARBiH i HVO-a u narednom periodu, koji je trajao više od godinu dana, potpuno pogrešno prognoziran, što indicira zaključak da je posrijedi bio pokušaj anticipiranja mogućeg razvoja vojne situacije i odnosa koji bi mogli biti posljedica prihvatanja Vens-Ovenovog plana od strane Hrvatske i Bosne i Hercegovine, koje se očekivalo, i odbacivanja plana koji je srpska strana planirala. Da je to realna osnova objašnjenja pokazuje naredna direktiva, zavedena pod operativnim brojem 5, u kojoj nema ni traga kohezivnom potencijalu Hrvatske vojske u odnosu na ARBiH i HVO.

Nakon propasti Vens-Ovenovog plana, koji je bio posljedica njegovog odbijanja od strane srpskog rukovodstva, najavljena je podjela Bosne i Hercegovine na tri etnički određene cjeline, što je bila suština mirovnog plana međunarodnog posredničkog dvojca Oven-Stoltenberg, koja je u potpunosti konvenirala strateškim interesima i krajnjim ciljevima srpske i hrvatske nacionalne politike u Bosni i Hercegovini. To je našlo neposrednog izraza u pomenutoj direktivi GŠVRS, kodiranoj nazivom „LUKAVAC-93“, u kojoj je ovaj štab definisao mjere koje su trebale ubrzati takav ishod. U direktivi se polazi od toga da su situacija na ratištu i kretanja u međunarodnoj politici ukazali na to da Bosna i Hercegovina kao jedinstvena država nema perspektivu, i da je na pomolu stvaranje tri nove države na njenoj teritoriji. Iznesena je ocjena da je „nedavni sporazum predsjednika RS i HZ Herceg-Bosna o konfederalnom uređenju Bosne i Hercegovine doveo muslimansku stranu da se i protiv HVO bori za teritoriju kako bi mogli opstati. Muslimansko rukovodstvo nastoji očuvati kontinuiranu dominaciju nad centralnom Bosnom i po mogućnosti obezbijediti izlaz na more (ušće Neretve) i na r. Sava (širi rejon Brčkog)“. U nastavku se iznosi predviđanje da bi razbuktna borba između „dojučerašnjih saveznika“ mogla da se razvije u rat do istrebljenja, te da snage VRS-a nastoje iskoristiti sukob i učiniti sve da oružje kojim raspolaže HVO ne padne u ruke ARBiH, već „da razumnim vojnim i političkim potezima prinudimo Hrvate da to oružje i svoje položaje predaju nama. Do sada smo na tom planu imali zapaženo uspjeha“.²⁰

18 ICTY, Glavni štab VRS, *Naredna dejstva Vojske Republike Srpske, Direktiva op.br. 4*, Str.pov. broj: 02/5, 19.11.1992.

19 *Isto*.

20 ICTY, Glavni štab VRS, *Direktiva za dalja dejstva VRS operativni broj 5*, DT pov.broj: 02/2-479, 25.06.1993.

Ciljevi i tok operacije „LUKAVAC-93“ u literaturi su u dobroj mjeri elaborirani i šire poznati, pa se ovdje nećemo baviti njima.²¹ Iz navedenih dijelova ove direktive iz juna 1993. vidljivo je da je postojala saglasnost za podjelu Bosne i Hercegovine koju je predviđao Oven-Stoltenbergov mirovni plan, za koji je njegov glavni tvorac tvrdio da je u stvari izvorno Tuđman-Miloševićev plan,²² te da je ta saglasnost uočljiva u determinaciji neprijatelja. Hrvatska vojska se uopće ne pominje, a snage HVO-a samo u kontekstu „razumnih vojnih i političkih poteza“ kojima je trebalo obezbjediti da se njegovi položaji i naoružanje preuzmu od strane VRS-a i tako spriječi jačanje ARBiH.

U novembru 1993. godine pojavljuje se prva direktiva Vrhovne komande Oružanih snaga Republike Srpske, protokolisana pod operativnim brojem 6, koju je potpisao Radovan Karadžić.²³ Kako je hijerarhijski nivo potpisnika viši, to je i politički diskurs dokumenta naglašeniji. Akt polazi od ocjene da tadašnju vojno-političku situaciju karakteriše nedefinisan stav međunarodne zajednice o načinu zaustavljanja rata u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj “čime se do daljnjeg odgađa podela Balkana na interesne sfere i uticaje”. U dijelu u kojem se daje osvrt na snage i namjere neprijatelja, takođe je naglašena politička procjena da je “muslimansko vojno-političko rukovodstvo, podržano od SAD i islamskih zemalja, odbilo je da potpiše mirnovni plan u Ženevi. Svesno da Evropa ne želi muslimansku državu na tlu Evrope, preduzeće sve da onemogući podelu Bosne na dva dela, čak i po cenu ponovnih kompromisa i koalicija bilo sa Hrvatima ili Srbima. U mirovnim pregovorima nastojeće da obezbede što veće teritorijalne ustupke na račun Srba i Hrvata, a na ratnom planu težiće da vojnički poraze Hrvate, pre svega u centralnoj Bosni i dolini r. Neretva, domognu se municije, naoružanja i goriva, sopstvenim snagama obezbede izlazak na more, a snage u Sarajevu stave pod sopstvenu kontrolu, Srbe oko Sarajeva konzerviraju, u smislu izvođenja aktivnih b/d, i stvaraju uslove za deblokadu Sarajeva”. Kao snage neprijatelja neposredno i detaljno su elaborirane snage ARBiH, njihov sastav, namjere i mogućnosti. Hrvatski element nije ni pomenut u kontekstu neprijateljstva sa VRS-om, već samo u kontekstu ratnih ciljeva ARBiH prema hrvatskim snagama. Ipak u dijelu u kojem direktiva tretira vlastite snage, definisan je odnos prema Hrvatskoj vojsci i HVO-u, koji ujedno predstavlja i suštinski izraz tada važećih političkih i vojnih relacija srpskog i hrvatskog rukovodstva u Bosni i Hercegovini. Generalno, istaknuto je da Vojska Republike Srpske ima zadatak “delom snaga izvoditi odsudnu odbranu

21 Postoji značajan broj knjiga i radova koji su tematizirali događaje vezane za ovu operaciju. Između ostalih: Smail Čekić i drugi, *Prvi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2017; Bojan B. Dimitrijević, *General Mladić i Vojska Republike Srpske*, Catena mundi - Institut za savremenu istoriju, Beograd 2019, kao i brojni drugi.

22 David Owen, *Balkanska Odiseja*, Hrvatska sveučilišna naklada - Hrvatski institut za povijest, Zagreb 1998, 238.

23 Vrhovna komanda VRS na čelu sa pravosnažno osuđenim ratnim zločincem Radovanom Karadžićem, tadašnjim predsjednikom Republike Srpske, formirana je 6. decembra 1992. Bojan B. Dimitrijević, *General Mladić i Vojska Republike Srpske*, Catena mundi - Institut za savremenu istoriju, Beograd 2019, 107.

prema snagama Republike Hrvatske i HVO na r. Savi i dostignutim linijama koje predstavljaju optimalne granice Republike Srpske..."²⁴

Mjesec dana kasnije, 12. decembra 1993. godine Karadžić je izdao borbeno naređenje kao dopunu Direktive broj 6, u kojoj polazi od još radikalnijih geostrategijskih ocjena. U tom aktu je tvrdio da „trenutnu vojno-političku situaciju karakteristiše nastojanje međunarodne zajednice, posebno zemalja Evropske unije i članica NATO pakta da do kraja 1993. godine zaustave rat u bivšoj Bosni i Hercegovini zaključenjem mirovnog sporazuma za čije bi sprovođenje angažovali 25.000 vojnika NATO pakta i na taj način obezbudili pomeranje NATO snaga pod pokroviteljstvom UN iz centralnog evropskog bojišta na Balkan, radi stvaranja povoljnije geopolitičke pozicije u reonima Pacifika, Azije i Severne Amerike.“ Izrazio je i mišljenje da će međunarodna zajednica u nastavku ženevskih pregovora, koji su bili zakazani za 21. decembar, nastojati da prisili sve tri zaračene strane na potpisivanje mirovnog sporazuma, uz dalje ustupke „muslimanskoj i hrvatskoj strani“ na račun teritorije koju su kontrolisale njegove snage. Karadžić je s tim u vezi, postavio zadatke VRS-u, koja je trebala između ostalog: „izvoditi odsudnu odbranu prema snagama RH i HVO duž cele linije razgraničenja i na dostignutim linijama fronta prema tzv. Armiji Bosne i Hercegovine, koje predstavljaju optimalnu granicu RS“. Osim toga trebala je spriječiti operativno i taktičko iznenađenje na bilo kom dijelu ratišta, a ofanzivnim dejstvima i pregrupisavanjem snaga do 21. decembra 1993. popraviti operativno-taktički položaj u rejonima Sarajeva, Goražda, Olova, Maglaja i Teočaka, sa jasno postavljenim konkretnim zadacima na ovim područjima.²⁵

Navedenom direktivom i njenom dopunom Karadžić je jasno naznačio da je razgraničenje sa hrvatskom stranom u Bosni i Hercegovini postignuto i dovršeno, pa naređuje odsudnu odbranu „duž cele linije razgraničenja“, dok liniju prema snagama ARBiH imenuje „dostignutim linijama fronta“, smatrajući ih, doduše, optimalnim granicama RS, ali ipak nedovršenim. Konkretni borbeni zadaci s ciljem popravljanja operativno-taktičkog položaja izdati su samo u odnosu na područja pod kontrolom ARBiH.

Suprotno Karadžićevim predviđanjima, međunarodna zajednica nije prisilila ratujuće strane na potpisivanje mirovnog sporazuma, niti se NATO pomjerio iz centralne Evrope na Balkan. Nakon propasti Owen-Stoltenbergovog plana, aktualiziran je koncept traganja za mirovnim rješenjem u okviru tzv. Kontakt-grupe. Ipak je, prvenstveno inicijativom SAD-a, došlo do bitnih promjena toka i pravca vojno-političkih događaja, potpisivanjem Vašingtonskog sporazuma u martu 1994. godine, kojim je okončan rat ARBiH sa HV-om i HVO-om i formirana Federacija Bosne i Hercegovine. To je suštinski promijenilo odnose vojnih i političkih snaga i u najvećoj mjeri odredilo ishod traganja za rješenjem krize.

24 ICTY, Vrhovna komanda OSRS, *Direktiva za dalja dejstva Op.br: 6*, Str.pov.broj: 02/2-934, 11.11.1993.

25 ICTY, Glavni štab VRS, *Borbeno naređenje za izvođenje narednih b/d (Dopuna Direktive br. 6)*, Str.pov.broj: 02/2-1015, 12.12.1993.

U narednoj direktivi, koju je u ime Vrhovne komande VRS-a izdao gotovo godinu dana nakon Vašingtonskog sporazuma, 8. marta 1995. godine, Karadžić je iznio procjenu da će „Zapad, na čelu sa SAD i Nemačkom, nastaviti pritiske sa ciljem očuvanja hrvatsko-muslimanske Federacije i njenog konfederalnog povezivanja sa NDH. Ocenili su da stvaranjem hrvatsko-muslimanske koalicije stvaraju povoljan odnos snaga u odnosu na Srbe i da vojnom opcijom, bez direktnog angažovanja kopnenih snaga NATO, mogu nametnuti rešenje u bivšoj Jugoslaviji, u koliko Srbi pod pritiskom ne prihvate političko rešenje (Plan Kontakt Grupe)“.²⁶

Definicija neprijatelja u ovoj direktivi, protokolisanj pod operativnim brojem 7, je dosta inovativna u odnosu na prethodno navedene. Kao neprijatelj nominovane su „hrvatsko-muslimanske koalicione snage“, koje su raščlanjene na „snage Federacije“ i „oružane snage RH (HV)“. „Snage Federacije“ raščlanjene su dalje na „Muslimanske oružane snage“ i „Oružane snage HR HB (HVO)“. Iznesena je i ocjena da su međusobno „opterećeni nepovverenjem, netrpeljivošću zbog nastojanja jedne i druge strane da ostvari dominaciju... Međutim, obe strane su svesne da im u ovoj fazi novi međusobni rat najmanje odgovara, zbog čega će nastojati da izbegnu otvorene oružane sukobe“. Za „Muslimanske oružane snage“, odnosno za ARBiH, rečeno je da su pristupile reorganizaciji i stvaranju operativno-taktičkih manevarskih sastava, intenzivnoj obuci, popuni živom silom i MTS-om, kao i drugim pripremama za izvođenje napadnih operacija u proljeće 1995. godine. Za političku i vojnu strategija HRHB-a rečeno je da je zavisna od politike „NDH“ zbog čega je podložna čestim promjenama i prilagođavanju trenutnim i dugoročnim političkim i vojnim interesima hrvatske nacionalne politike, te je ocijenjeno da HVO ni jedan vojnički cilj nije u mogućnosti da ostvari bez direktnog učešća i podrške HV-a. Što se tiče Hrvatske vojske, u direktivi se navodi da će njeno vojno i političko vođstvo na prostoru Bosne i Hercegovine, u odnosima sa njenim političkim i vojnim predstavnicima, formalno prihvatati pregovore i sporazume, a u praksi će sprovoditi samo odredbe koje su u interesu Hrvata, što se odnosi i na zajednička borbena dejstva. Iznesena je procjena da je hrvatska politika spremna na sklapanje saveza sa Republikom Srpskom sa ciljem „eliminisanja Muslimana kao političkog faktora“, uz uslov da reintegriše teritoriju Republike Srpske Krajine.²⁷

Krajem marta, nakon početka očekivane proljetne ofanzive ARBiH, koja je uslijedila sa težištem na planinama Vlašiću i Majevici, izdata je dopuna prethodne direktive, koju je u ime GŠVRS potpisao Ratko Mladić. U definiciji neprijatelja koju donosi ovaj akt nema promjena, s tim što je naglasak na „muslimanskim snagama“. Za snage HV-a i HVO-a navodi se da su sinhronizovane sa ARBiH i da iščekuju ishod borbi na Vlašiću i Majevici, kako bi se u slučaju povoljnog razvoja situacije uključile u cilju presjecanja koridora i ovladavanja Posavinom, produžili dejstva ka Glamoču i Grahovu, i u sadejstvu sa „muslimanskim snagama“ ovladali Šipovom i Jajcem.²⁸

26 ICTY, Vrhovna komanda OSRS, *Direktiva za dalja dejstva Op.br. 7*, Str.pov.broj: 02/2-11, 08.03.1995.

27 *Isto*.

28 ICTY, Glavni štab VRS, *Direktiva za dalja dejstva Op.br. 7/1*, DT broj: 02/2-15, 31.03.1995.

Ishod operacija i ratna sreća na ratištu u Bosni i Hercegovini tokom ljeta 1995. bili su promjenjivi, ali se determinacija neprijatelja uspostavljena i raščlanjenja početkom marta nije mijenjala u tekstu dvaju preostalih direktiva izdatih do kraja rata od strane GŠVRS-a. U direktivi izdatoj 3. augusta 1995. godine, uoči početka hrvatske vojno-redarstvene operacije „Oluja“, pod kodnim imenom „VAGANJ-95“, navodi se da „združene snage federacije (7. muslimanski korpus i glavne snage HV i HVO) izvode zajedničku napadnu operaciju na pravcima Grahovo - Drvar, Glamoč - Mliništa (Šipovo), Kupres - Šipovo i Bugojno - Srbobran - Jajce“. Kao cilj operacije navedeno je zauzimanje Drvara, Mliništa, Šipova, Donjeg Vakufa i stvaranje uslova za produžetak napada ka Kninu, Bosanskom Petrovcu i Jajcu. U narednoj etapi očekivalo se odsjecanje Kninske krajine i spajanje snaga HV-a i HVO-a sa 5. korpusom ARBiH, kao i spajanje 5. i 7. korpusa ARBiH na pravcu Travnik - Jajce - Ključ - Petrovac - Bihać.²⁹ Glavni štab VRS-a je namjeravao da troetapnom operacijom u trajanju od 20-30 dana zaustavi dalje prodore hrvatskih snaga i ARBiH i da na odabranim pravcima vrati položaje koje je VRS držala do oktobra 1994. Radilo se o planiranju napadne operacije širih razmjera, što je podrazumijevalo stratešku inicijativu VRS.³⁰

Takvu stratešku inicijativu snage VRS-a do kraja rata nisu uspjele preuzeti. Nakon privremenog zaustavljanja napredovanja snaga ARBiH, HV-a i HVO-a krajem septembra 1995. izdata je posljednja ratna direktiva GŠVRS-a, kodirana imenom „ŠTIT-95“, kojom je naređena kontraofanziva s ciljem odbacivanja snaga neprijatelja i vraćanja izgubljene teritorije. Neprijatelj je determiniran nepromjenjenom formulacijom: „združene snage federacije (5. i 7. muslimanski korpus, ojačani dijelovima 1. i 3. korpusa i glavne snage HV i HVO)“.³¹ I ishod borbenih dejstava koja su uslijedila ostao je također nepromijenjen: porazi VRS-a i gubici teritorije, sve dok borbe nisu zaustavljena primirjem koje je prethodilo mirovnim pregovorima u Dejtonu.

Zaključak

Još uvijek se u pogledu rata u Bosni i Hercegovini vođenog od 1992. do 1995. drže otvorenim sva bitna pitanja vezana za njegove uzroke, karakter i posljedice, pri čemu se često vrlo sporni interpretativni diskursi grade na osnovu pristupa zasnovanog na sužavanju skupa posmatranih historijskih fenomena. Ovaj suženi i selektivni pristup, kada je u pitanju identifikacija ratujućih strana i njihovi

²⁹ Glavni štab VRS - IKM Drvar, *Napadna operacija VRS na Grahovsko-glamočkom frontu - DIREKTIVA br. 8*, Str.pov.broj: 92/2-187, 03.08.1995. <https://www.vecernji.hr/vijesti/krecemo-na-hrvate-uzimamo-livno-preko-metkovica-do-mora-293630/galerija-12536?page=4> (pristup: 20.01.2020).

³⁰ Dušan Kukobat i Bojan Dimitrijević, *2. krajiški korpus Vojske Republike Srpske*, Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica, Banja Luka 2019, 202-203.

³¹ ICTY, Glavni štab VRS - IKM-1, *Napadna operacija VRS na zapadnom frontu - Direktiva br. 9*, Str.pov.broj: 02/2-330, 28.09.1995.

međusobni odnosi, u funkciji je legitimiziranja partikularne interpretacije karaktera rata, od kojih su najčešće one izražene u paušalnim ocjenama o spremnosti ili nespremnosti pojedinih struktura za rat, iz kojih se izvode zaključci o zaslugama i historijskoj opravdanosti određenih politika.

U takvim situacijama najpouzdaniji metodološki pristup je vraćanje fokusa na historijske izvore. U ovom radu težišno smo analizirali direktive Glavnog Štaba i Vrhovne komande Vojske Republike Srpske izdate tokom 1992-1995. iz aspekta u njima sadržane identifikacije i determinacije neprijatelja. Identificirali smo stalne elemente, u ovom slučaju Oružane snage Republike Bosne i Hercegovine, u tretiranim izvorima različito nazivane u različitim periodima rata, i promjenjive elemente, koji se u različitim periodima rata pojavljuju i nestaju iz definicija neprijatelja. Hrvatska komponenta na ratištu se u definiciji neprijatelja prvi put javlja u direktivi izdatoj 22. jula, dok se struktura HVO-a prvi put pominje u direktivi od 19. novembra, 1992. godine. Tokom 1993. ove strukture su u definicijama neprijatelja prisutne samo u procjenama namjera i mogućnost snaga ARBiH u odnosu na njih. Promjena u načinu definisanja neprijatelja primjetna je od marta 1995. godine kada se u direktivama počinje govoriti o hrvatsko-muslimanskim koalicionim snagama, što je dalje raščlanjivano na stvarne sastavnice. Takva praksa održala se do kraja ratnih dejtava.

Summary

All of the important questions concerning the causes, character and consequences of the war in Bosnia and Herzegovina, waged from 1992 to 1995, are still considered open, whereby the very dubious interpretative discourses are often being constructed on the basis of an approach founded on the narrowing of the observed historical phenomena. This narrow and selective approach in the identification of the warring sides and their mutual relations is in the function of legitimizing the particular interpretations of the war, of which the most prevalent are those which are expressed in the superficial evaluations about whether certain structures were ready for war or not, from which then conclusions are deduced about the merits and historical justification of particular policies.

In such situations the most reliable methodological approach is to return the focus back to the historical sources. In this work we have principally analysed the directives of the Main Headquarters and the High Command of the Army of Republic of Srpska which were issued from 1992 to 1995, from the aspect of the identification and determination of the enemy contained within them. We have identified the constant elements, in this case the Armed forces of the Republic of Bosnia and Herzegovina, which were referred to by various names in the different periods of the war, and the variable elements, which appear and disappear from the definition of the enemy in the different periods of war. On the battlefield the Croat

component appears as the enemy for the first time in a directive issued on 22 July, while the structures of the Croat Defence Council are mentioned in this context for the first time on 19 November 1992. During 1993 these structures are present as adversaries only in the estimations of the intentions and capabilities that the forces of the Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina had towards them. The change in the way that the enemy was defined can be noticed from March 1995 when the directives began referencing the Croat-Muslim coalition forces, which were then further divided into their real constituent components. This practice was maintained until the end of combat activities.